

Politiek en journalistiek. Stekker en stopcontact?

M.M. de Bok

'Aan de verhouding tussen parlement en pers is door het wetenschappelijk onderzoek tot dusver betrekkelijk weinig aandacht besteed.' Met deze stelling begon in 1958 de toenmalige parlementair redacteur van *Het Parool*, de latere hoogleraar parlementaire geschiedenis, Nico Cramer, zijn proefschrift *Parlement en pers in verhouding tot de overheid*. Ruim 35 jaar later staat deze stelling nog als een huis.

Verwacht van mij niet dat ik hierin verandering breng door het houden van een betoog dat de toets van de wetenschap kan doorstaan. Ik ben - ik zeg het zonder valse bescheidenheid - een doorgewinterd journalist, die wel graag het oor te luisteren legt bij de wetenschap, maar die zelf geen wetenschapper is.

Door gebruik te maken van wat anderen, wetenschappers en collega-journalisten, over de verhouding tussen politiek en journalistiek te berde hebben gebracht en door daarop mijn eigen ervaringen en opvattingen los te laten, probeer ik in dit artikel inzicht te geven in een verhouding die door een vroegere voorzitter van de Tweede Kamer, Anne Vondeling, zo werd gekarakteriseerd: 'Pers en politici horen bij elkaar zoals stekker en stopcontact.' De vraag die ik aan het slot van mijn betoog zal proberen te beantwoorden is of dit een houdbare karakteristiek is.

Prof. Maas vroeg mij in te gaan op het thema: parlementaire journalistiek als voorwaarde voor het democratisch functioneren van ons politieke stelsel. De door hem gekozen formulering doet vermoeden dat deze kenner van het politieke stelsel de parlementaire journalistiek inderdaad als voorwaardelijk voor het functioneren van dat stelsel ziet. Ik ben het met overtuiging met hem eens en voel mij dus geroepen hier na te gaan of de parlementaire journalistiek in voldoende mate aan die voorwaarde voldoet.

Maar eerst, uit verknochtheid aan de geschiedenis - tenminste besef, maar beter nog redelijk gedegen kennis daarvan, beschouw ik als een onmisbare uitrusting voor iedere journalist die zich met het doen en laten van het parlement, de 'ins' en 'outs' van de politiek bezig houdt - eerst dus een duik in de historie.

Door de eeuwen heen hebben politici de pers gewantrouwd en gevreesd. Niet pregnanter is die vrees verwoord dan door Napoleon in zijn openhartige bekentenis: 'Si je lache la bride a la presse, je ne resterai pas trois mois au pouvoir.' (Als ik de pers de vrije teugel zou laten, zou ik niet langer dan drie maanden aan de macht blijven.) Niet lang daarna, in 1787, klonk van de andere kant van de Oceaan een volstrekt tegengesteld geluid. De democraat Thomas Jefferson, veertien jaar later de derde president van de Verenigde Staten, schreef: 'Als het aan mij was te besluiten of we een regering zonder kranten of kranten zonder regering zouden moeten hebben, ik zou geen moment aarzelen aan het laatste de voorkeur te geven.' Soms bekruipt mij het gevoel dat politici van heden, vooral wanneer zij tot de regerende partijen behoren, in hun denken over de pers nog immer heen en weer geslingerd worden tussen Napoleon en Jefferson.

Het initiatief tot het openbaar maken van de vergaderingen van de Tweede Kamer werd in 1815 genomen door de uit de zuidelijke Nederlanden afkomstige leden van de commissie-Van Hogendorp. Aan de Belgen hebben we behalve dat ook de grondwettelijke vrijheid van drukpers en het tweekamer-stelsel te danken (te wijten, vinden sommigen, als het gaat over het tweekamer-stelsel). De gronden waarop de commissie met een krappe meerderheid van elf tegen negen stemmen voorstelde de vergaderingen van de Tweede Kamer voor publiek en pers open te stellen, waren van een hoog ideëel gehalte. Om de lezer daarvan even te laten proeven citeer ik de eerste overweging in de taal van die tijd: 'Dat het geheele publiek deelagtig wordt van de raadplegingen en van de raderen dier eene wet, dewelke somtijds de regten van sommigen beperkt, of anderen drukt, nuttig of noodzakelijk maken; dat de natie zig als het ware met het gouvernement associeert en daardoor een publieke geest geboren wordt die de natie vertrouwen in het gouvernement inboezemt en haar tot de grootste opofferingen in staat stelt.' Openbaarheid dus in dienst van het aanvaard krijgen van, althans begrip kweken voor ook onaangename maatregelen. Openbaarheid in dienst van het kweken van burgerzin.

Het zal de lezer opgevallen zijn dat in deze eerste overweging alleen gesproken wordt van associatie met de regering, niet van associatie met de regering weerstrevende krachten. Dat gebeurt nog sterker in de tweede overweging. Daarin wordt ervan uitgegaan dat het blote feit dat het volk weet krijgt van mogelijke bezwaren van zijn vertegenwoordigers tegen bepaalde maatregelen, de tevredenheid van het volk over die maatregelen zal vergroten.

Als een voordeel van de openbaarheid werd ook gezien de gelegenheid die de regering zou krijgen om openlijk het voordeel van maatregelen uiteen te zetten en de kritiek daarop te weerleggen 'terwijl bij geheime zittingen ieder het vermogen heeft zijne bedenkingen algemeen bekend te maken, zonder dat dezelve op een officieele wijze kunnen worden weerlegd.' Daar komt dus de oppositie om de hoek kijken. Maar pas in de zesde van de in totaal tien overwegingen krijgt zij het volle pond, zij het overwegend in negatieve zin. De commissie-Van Hogendorp realiseert zich zeer wel dat door de openbaarheid van de zittingen bij volksvertegenwoordigers de neiging kan ontstaan het volk naar de mond te praten. Openbaarheid kan leiden tot het ontstaan van een oppositiepartij 'die zig dikwijls onaangename opmerkingen veroorlooft en zwarigheden veroorzaakt'.

Maar dat bezwaar praat de commissie weg door erop te wijzen dat een oppositie die in het geheim werkt veel gevaarlijker is en dat bovendien mogelijk onverantwoorde voorstellen van de Tweede Kamer nog altijd de goedkeuring behoeven van de Eerste Kamer. Bij dit laatste argument van de commissie moet men bedenken dat het gebruikt werd in 1815 toen van een parlementaire democratie, zoals wij die nu kennen, nog geen sprake was. De regel dat de ministers verantwoordelijk zijn, de koning onschendbaar is, werd pas in de Grondwet van 1848 opgenomen. Tot dan was de volksvertegenwoordiging vooral werktuig van de koning. Dat gold temeer voor de Eerste Kamer, waarvan de leden voor het leven door de koning werden benoemd en die dan ook later door dezelfde Belgen, die hartstochtelijk voor haar opname in

ons staatsbestel hadden gepleit, spottend 'la ménagerie du roi' werd genoemd. De commissie-Van Hogendorp kon er dus met een gerust hart van uit gaan dat aan de koning onwelgevallige voorstellen van de Tweede Kamer door de 'hofhouding' van de Eerste Kamer zouden worden verworpen. Niet alleen op dit punt maar in hun totaliteit bezien ademen de overwegingen van de commissie de sfeer van dienstbaarheid aan de koning.

De bedenkingen die de Staten-Generaal inbrachten tegen de nieuwlichterij van de commissie-Van Hogendorp mochten er dan ook zijn. Zij bleven overtuigd van de nutteloosheid en schadelijkheid van openbaarheid. Zij konden zich niet voorstellen dat 'zulk eene openbare tentoonstelling' tot iets anders zou kunnen leiden dan tot voldoening van de nieuwsgierigheid bij sommigen en zucht om door welbespraaktheid te schitteren bij anderen. Evenmin konden ze zich indenken dat 'het bijzijn van eenige menschen in deze residentie, waaronder nog onbevoegde beoordeelaars en lieden uit het onbeschaafd gemeen' zou leiden tot beredeneerde overtuiging bij het volk. Nog minder konden ze zich voorstellen dat 'eene openlijke redekaveling' zou kunnen leiden tot meer kracht van en gehoorzaamheid aan de regering. 'Nee, met leedwezen zien wij hier een stremming van die vrijheid en vertrouwelijkheid, die er plaats moet hebben, wanneer vertegenwoordigers des volks over de voorstellen van hunnen souverain raadplegen.'

Maar ondanks de bezwaren haalde het voorstel het omdat het onderdeel was van een pakket tot wijziging van de Grondwet. Maar dat de openbaarheid het daarmee definitief gewonnen had van de beslotenheid, zou te veel gezegd zijn. Niet alleen duurde het nog tot 1848 voordat ook de Eerste Kamer in het openbaar ging vergaderen, ook werd door de Tweede Kamer met regelmaat een loopje genomen met het openbaarheidsbeginsel door als comité-generaal achter gesloten deuren te vergaderen.

Bovendien kwamen er aanvankelijk in de vergaderzaal van de Tweede Kamer slechts drie plaatsen voor de pers beschikbaar en die waren dan nog gereserveerd voor verslaggevers in dienst van de *Nederlandsche Staatscourant*, een uitgave van de Algemeene Landsdrukkerij. De verslagen behoefden voor publikatie de goedkeuring van de minister van Binnenlandse Zaken. Pas in 1859 werd een perstribune in gebruik genomen.

Het zijn Jacob Belinfante en zijn twee zonen geweest die, schrijvend voor de *Staatscourant* en schnabbelend voor kranten die niet over een eigen man in Den Haag beschikten, de grondslag van de parlementaire journalistiek legden. Maar het was vooral Izaak Lion die in de tweede helft van de negentiende eeuw de parlementaire journalistiek gezicht gaf. Lion was hoofdredacteur van *Het Nieuw Dagblad voor 's Gravenhage*, dat op 1 oktober 1861 voor het eerst verscheen.

Uit het afscheidscollege van prof. Joan Hemels, een van de actiefste wetenschappelijke beoefenaars van de geschiedenis van de pers, in oktober 1988 uitgesproken aan de Nijmeegse universiteit, citeer ik: 'Van het begin af werden kamerverslagen gegeven. Bovendien opende de krant elk nummer met een hoofdartikel/commentaar waarin kanttekeningen werden geplaatst bij de binnenlandse politiek. Deze artikelen ontleenden hun thema's niet per se aan recente kamerzittingen en ze waren in algemenere bewoordingen gesteld. Als schrijver van kameroverzichten daarentegen behandelde Lion vanaf 25

november 1861 een bepaald aspect uit de kamerdebatten of de handelingen en plaatste hij daar kritische of prijzende opmerkingen bij, zonder overigens het verloop van de zittingen uit het oog te verliezen en met aandacht voor de, voor een goed begrip belangrijke feiten, die vervolgens in een bepaald perspectief van commentaar werden voorzien. Nieuwsanalyses en achtergrondinformatie bereidden de lezer als het ware voor op het proces van meningsvorming.' Verslag, commentaar, nieuwsanalyse, achtergrondinformatie - dezelfde journalistieke vormen die ook nu nog gehanteerd worden om de politiek aan mensen over te brengen.

In 1815 dus kregen met de openbaarheid van de kamervergaderingen politiek en pers een verhouding. Niet van harte, maar met perspectief. Soms was die verhouding zo innig dat ze zich in één persoon manifesteerde. De bekendste namen in dit verband zijn uiteraard die van de antirevolutionaire voorman Kuyper, politicus en hoofdredacteur van *De Standaard*, De Savornin Lohman, kamerlid en hoofdredacteur van *De Nederlander*. Iets minder ver terug in de tijd komen we KVP-leider Romme tegen, die deze positie vele jaren combineerde met de functie van staatkundig hoofdredacteur van *de Volkskrant* en Bruins Slot, de antirevolutionaire fractieleider en hoofdredacteur van *Trouw*. Nog dichterbij treffen we het CDA-kamerlid Faber aan, die het kamerlidmaatschap combineerde met het hoofdredacteurschap van het *Friesch Dagblad*. Met hem heb ik graag enkele malen de degens gekruist in debatten over de onafhankelijkheid van de journalistiek. Mijn stelling was dan steeds - en is nog immer - dat het een kamerlid niet gegeven kan zijn zich als een onafhankelijk journalist op te stellen omdat hij altijd twee heren moet dienen: de krant waarvan hij, zoals Faber, hoofdredacteur is, de partij waartoe hij behoort en in wier naam hij volksvertegenwoordiger is. Of de krant lijdt onder zijn loyaliteit aan de partij - loyaliteit die er wel toe moet leiden dat vertrouwelijke informatie waarover hij als lid van een fractie beschikt buiten de kolommen van zijn krant blijft - of de partij lijdt onder zijn onafhankelijkheid als journalist - onafhankelijkheid die hem een aanhanger doet zijn van het beroemde Engelse gezegde: 'publish and be damned'. De flexibiliteit die nodig is om in dit conflict van loyaliteiten geloofwaardig overeind te blijven, leek en lijkt mij zelfs van een uiterst wendbaar politicus als Faber teveel gevraagd.

Kuyper, Lohman, Romme en Bruins Slot waren politici met groot gezag en veel invloed. Zij aarzelden niet om ook door middel van hun krant invloed op het politieke bedrijf uit te oefenen. Een parlementair redacteur uit die tijd kon het zich, wilde hij op de hoogte blijven, niet veroorloven hun artikelen ongelezen te laten. Zij stonden in de traditie van Thorbecke, die zich bij het verschijnen van het eerste nummer van het dagblad *Het Vaderland* in 1869 op het standpunt stelde, dat alle dagbladen partijorganen zouden moeten zijn en dat daarbij partijleiders zouden moeten uitmaken wat het partijbelang was. Terecht concludeert Hemels: 'Bij alle respect voor de grote staatsman mogen we met het oog op de kwalitatieve ontwikkeling van de politieke journalistiek en met het oog op het democratisch gehalte van het openbaar bestuur ons gelukkig prijzen met het bestaan van niet aan partijen gebonden dagbladen met een politiek standpunt, *naast* en in polemiek met partijdagbladen en kranten met een politiek hoofdredacteur die tevens als fractieleider of anderszins

politiek actief was. Juist doordat de politieke journalistiek niet geheel of grotendeels onder de invloed van de parlementariërs is geraakt, heeft zij, de democratie ten goede, kunnen functioneren. De pers in haar geheel is ontsnapt aan de totale greep van parlementariërs op de politieke journalistiek en zij heeft daardoor haar onafhankelijkheid tegenover het Binnenhofgebeuren tot op grote hoogte kunnen bewaren.'

Overigens is over de invloed van Bruins Slot en Romme op de koers van hun kranten en op het werk van hun parlementaire verslaggevers weinig concreet overgeleverd. Henri Faas, de parlementair redacteur van *de Volkskrant*, die twee jaar onder Romme heeft gewerkt, noemt hem in zijn boek *Termieten en muskieten* een vreemde eend in de journalistieke *Volkskrant*-vijver, maar getuigt niettemin: 'Ik liep met hem weg en achter hem aan.' Over de koers van de krant dacht Romme niet anders dan de redactie. Faas: 'Romme was groot voorstander van de samenwerking tussen de katholieke en socialistische partijen. Dat was voor de redactie dus geen probleem. De redactie zat in dezelfde hoek. Daarover kwamen geen moeilijkheden.' Persoonlijk heeft Faas, zo heeft hij mij later verteld, nooit aanwijzingen van Romme gekregen. Of de KVP-leider als zijn nieuwsbron fungeerde, daarover heeft Faas altijd gezwegen. Terecht, bronbescherming geldt tot in het graf.

Ook van Jaap Hoek, de parlementair redacteur van *Trouw* onder Bruins Slot, is bekend dat hij zich nimmer aan banden gelegd heeft gevoeld door de antirevolutionaire leider. Wel vertelt hij in zijn boek *Politieke geschiedenis van Nederland* dat hoofdredacteur Bruins Slot zwaar onder invloed stond van de antirevolutionaire voorman Schouten en dat daaruit verklaard moet worden dat Bruins Slot de verzetskrant tot een uitgesproken conservatief blad maakte. Hoek: 'Eerst nadat hij de politieke arena had verlaten en zich beperkte tot het hoofdredacteurschap, kreeg de krant weer meer het karakter van een algemeen christelijk vooruitstrevend blad, zoals in de bezettingstijd was afgesproken.'

Van deze verstrengeling tussen politiek en journalistiek in die tijd moet men overigens niet vreemd opkijken. Het was de tijd van de verzuiling op haar hoogtepunt. Faas en Hoek en Cramer gelden voor mij als voorbeelden van kritisch-onafhankelijke journalisten, maar ook zij ontkwamen in die tijd niet aan de greep van de verzuiling. Om de eenvoudige reden, dat ook de pers onderdeel van die verzuiling was. Waren ze al geen partijkranten - zoals *De Waarheid* en *Het Vrije Volk*, beide zaliger gedachtenis - dan nog lieten ze zich moeiteloos indelen bij een van de hoofdstromingen in het politieke landschap. En dat patroon zette zich voort in de contacten die de parlementaire redacteurs van die kranten met politici onderhielden.

Je had, tussen aanhalingstekens gezegd, KVP-journalisten, PvdA-journalisten, VVD-journalisten, AR-journalisten en CPN-journalisten. Hun eerste en voornaamste nieuwsbronnen lagen bij de aanverwante partijen. Denk maar niet dat journalisten van bijvoorbeeld *Het Parool* of *Het Vrije Volk* werden uitgenodigd voor een vertrouwelijk beraad in het huis van de KVP; dat was voorbehouden aan de collega's van *de Volkskrant*, *De Tijd*, *De Gelderlander*, *Het Binnenhof*, de KRO, die op hun beurt weer niet werden geïnviteerd door bijvoorbeeld de PvdA of de VVD. Politiek en journalistiek woonden weliswaar tot in het begin van de jaren zestig in één huis, maar dat huis was verdeeld in

vele kamertjes waarin je slechts na screening op de politieke kleur van je krant binnen mocht. Politieke journalistiek was een zaak van keurige heren, met eigen mores, beleefde omgangsvormen - de aanspreektitel excellentie schalde in alle gangen van het Binnenhof - en van te veel niet direct bruikbare, want vertrouwelijk verkregen informatie. Een 'closed shop' van politici en journalisten en ook een 'closed shop' van de keurige heren onder elkaar. Toen ik mij in 1958 voor de eerste maal naar de perstribune van de Tweede Kamer begaf om voor mijn krant verslag te doen van het debat over de begroting van Sociale Zaken, tikte een grijzende heer mij op de schouder en vroeg: 'Jongeman, wat voert je hierheen?' Ik stamelde dat ik een nieuweling was en dat ik hier het mij opgedragen werk kwam doen. De heer verzocht me mij van de tribune te verwijderen aangezien het hem niet bijstond dat ik toegelaten was tot het uitverkoren gilde van de parlementaire persvereniging. Dank zij het feit dat mijn chef zich voor mijn gedrag garant stelde, mocht ik blijven zitten.

Enige jaren later had ik nog een botsing met dezelfde collega. Trots als een aap had ik in Nieuwspoort *De Gelderlander* van die dag goed in het zicht gelegd om maar iedereen in de gelegenheid te stellen kennis te nemen van mijn primeur. Die ging over geheime afspraken binnen de top van de VVD om het vertrouwen in de eigen minister, Visser van Defensie, op te zeggen. De collega, een geheide VVD'er, pakte de krant, las en ik zag zijn beroepsmatige nieuwsgierigheid over gaan in groeiende toorn. Hij wendde zich tot mij met twee zinnen die ik nimmer meer heb vergeten. 'Jongeman, dit wisten wij al geruime tijd. Die informatie is ons echter vertrouwelijk gegeven en dus schrijven wij daar niet over.' En inderdaad, in zijn krant werd de primeur niet overgenomen. Men liet het nieuws een week liggen tot nadat VVD-fractie leider Oud in de Tweede Kamer de aanval op Visser had ingezet.

Met deze twee sfeertekeningetjes bedoel ik niet te zeggen dat de parlementaire journalistiek die toen werd bedreven weinig of niets voorstelde. Ik wens mijn collega's uit die generatie geenszins af te vallen. Op sommige punten zelfs integendeel. Wanneer ik mij de parlementaire journalistiek van die dagen in herinnering roep dan moet ik vaststellen dat toen meer recht werd gedaan aan het parlementaire debat dan vandaag. Ik moet ook constateren dat veel kranten toen duidelijker stelling namen. Weliswaar meer partijpolitiek gekleurd, maar ze kwamen stelliger voor hun mening uit. Dat had overigens alles te maken met zowel de aard van het politieke debat - of preciezer gezegd: de aard van en de plaats waar het politieke debat werd gevoerd - en met de positie van de pers in een verzuilde samenleving. Ik ga kort op deze beide punten in.

Al geruime tijd, maar zeker in de tweede helft van de Lubbers-era zie je een verplaatsing van het politieke debat van de Tweede Kamer naar het bewindslidenoverleg en het Torentje van de premier. Bovendien hebben de veel te uitvoerige regeerakkoorden een funeste invloed uitgeoefend op het openbare debat en ten derde is Lubbers de kampioen van de consensuspolitiek geworden, waardoor de politisering - het helder maken van politieke tegenstellingen - meer en meer op de achtergrond is geraakt. Het compromis bij voorbaat is verheven tot de hoogste vorm van politieke kunst en regeringspartijen zijn veel te bedeesd om openlijk duidelijk te maken welke uitgangstellingen zij betrokken, wat zij wel en wat zij niet - en waarom niet -

bij het zoeken naar een compromis hebben kunnen binnenslepen. Dat alles heeft ook de betekenis van het kamerdebat aangetast. De oppositie mag in de woorden van de commissie-Van Hogendorp 'zig onaangename aanmerkingen veroorloven en zwarigheden veroorzaken', zolang het coalitiebelang dat vereist laten kabinet en regeringsfracties de oppositie met graagte stuklopen op de muur van hun al dan niet schijnbare eensgezindheid. Dus het debat tussen kabinet en coalitiefracties wordt niet echt in de Kamer gevoerd en het debat tussen oppositie enerzijds, kabinet en regeringsfracties anderzijds is vaak niet meer dan een vormkwestie, zelden een uitwisseling van standpunten die tot wezenlijke verandering van regeringsvoornemens leidt.

Tot zover de politiek. Nu de pers.

Omdat het openbare politieke debat van minder belang is geworden voor de vormgeving van het beleid, heeft ook de pers haar werkterrein noodgedwongen verplaatst. Debatten worden voorgedrukt en dus behoort de journalist zich als een hinderlijke potten- en pannenkijker in de keuken op te houden. Dus rondom het kabinet en de regeringsfracties. Dat is de voornaamste reden waarom in kranten minder aandacht wordt gegeven aan het min of meer precieze verloop van kamerdebatten: ze leveren veel minder dan vroeger nieuws op.

Een tweede merkbare verandering heeft zijn wortels in de zelf gekozen gewijzigde opvatting van de functie van dagbladen. Zelf gekozen, zeker, maar het is een keuze geweest op basis van veranderde omgevingsfactoren. De eerste factor van belang is de langzaam maar zeker verdwijnende verzuiling, die ook de zuilen in de pers heeft doen vallen. Partijgebonden kranten kennen we niet meer. Een tweede, met het verdwijnen van de zuilenmaatschappij samenhangende factor - beter is te zeggen dat beide factoren elkaar hebben versterkt - is de doorbraak van een gesloten samenleving naar een open, pluriforme samenleving. Het gelijk van de eigen groep, de eigen denkrichting wordt in een open maatschappij, of men dat nu wil of niet, voortdurend geconfronteerd met andere opvattingen. De pers zou haar taak slecht verstaan als zij zich op het eigen gelijk zou terugtrekken, niet haar rol zou meespelen in die voortdurende confrontatie van meningen. Ook de pers is pluriformer geworden.

En derde factor is de opkomst van de televisie en de reactie van de kranten daarop. Of men dat nu aangenaam vindt of niet, het feit ligt er dat van televisie een grotere impact uitgaat dan van het gedrukte woord. Er is een verschuiving gaande van woordcultuur naar beeldcultuur. Kranten hebben daarop ingespeeld en zijn daar nog steeds mee bezig. De krant van nu heeft niet alleen een andere verschijningsvorm dan pakweg tien jaar geleden - het gebruik van kleur, in toenemende mate illustratie van het nieuws met grafieken - ze is ook inhoudelijk veranderd. Het nieuws wordt korter, pakkender gebracht, er wordt meer plaats ingeruimd voor achtergrondinformatie en analyses. De verklaring daarvoor ligt niet alleen in die genoemde verschuiving van woord- naar beeldcultuur. Ze ligt ook in de opvatting dat de concurrent televisie niet moet worden bestreden met haar eigen wapens - het snel, kort en gevisualiseerd brengen van nieuws -, maar dat kranten daartegenover hun eigen sterkte

moeten zetten - het uitdiepen van het nieuws, het geven van inzicht in samenhangen van gebeurtenissen -, en aldus complementair aan de televisie bezig moeten zijn. Die ontwikkelingen binnen de geschreven pers hebben uiteraard ook invloed op de politieke journalistiek, die natuurlijk geen eiland kan en mag zijn in een krant die pretendeert zo breed mogelijk te informeren over een veelheid van maatschappelijke ontwikkelingen. Onmiskenbaar is de ruimte in kranten voor politiek minder geworden. Meer dan vroeger moet zij de beschikbare ruimte delen met andere takken van de journalistiek. Waarbij dan nog komt dat het maatschappelijk debat zich veel meer dan vroeger buiten de politiek afspeelt.

Op dit punt van mijn betoog aangeland wordt het tijd de aandacht te richten op de kwaliteit van de politieke journalistiek. Laat ik maar, om alle misverstand te voorkomen, beginnen met de stelling dat politieke journalistiek geen hogere vorm van journalistiek is. Er gelden in beginsel dezelfde eisen van vakbekwaamheid voor als voor iedere andere vorm van serieuze journalistiek. Eerbied voor de feiten, getrouwheid aan de waarheid, streven naar een zo groot mogelijke objectiviteit, onomkoopbaar, betrouwbaar. Over elk van deze eisen, die terecht aan een journalist mogen worden gesteld en die hij vooral aan zichzelf moet stellen, zou een verhandeling op zich zijn te houden. Er zou bijvoorbeeld over de eis van het streven naar zo groot mogelijke objectiviteit veel te zeggen zijn, maar ik weet wel zeker dat ik, in navolging van velen, toch weer zou uitkomen op de conclusie dat objectiviteit niet bestaat.

Ik voel me wel bij wat de journalist Blokker in oktober 1991 bij zijn benoeming tot bijzonder hoogleraar in de persgeschiedenis in een interview met *NRC/Handelsblad* zei over de instelling die een journalist moet hebben: 'In de eerste plaats een grote kennis van zaken. Het vermogen om te onderscheiden welk nieuws hartstikke gelogen is of wellicht waar zou kunnen zijn. Het is een feit dat objectiviteit niet bestaat en er dus geen strenge scheiding is tussen feiten en opinies. Maar de journalist moet voortdurend de positie innemen van: ik sta er buiten en kijk. Ik weeg en oordeel en kan dat alleen doen op basis van een voldoende hoeveelheid kennis en intelligentie. Dat moet het genenpatroon zijn en elke poging om daarvan af te wijken, bij voorbeeld door participatiejournalistiek, leidt tot helemaal niks.'

Participatiejournalistiek, het zelf deel worden van datgene waarover men schrijft, ideoloog worden met de ideologen, demonstrant met de demonstranten, politicus met de politici, belemmert het uitzicht op de altijd veelvormiger werkelijkheid. Als Blokker dat bedoelde te zeggen, ben ik het van harte met hem eens. Maar hij laat me wel met een probleem zitten. Een probleem dat nogal wat van mijn collega's als zodanig ervaren, maar dat ik zelf allang heb opgelost door het te ontkennen. Ik doel op wat in mijn vakkringen genoemd wordt: geëngageerde journalistiek.

Dat speelt natuurlijk in de politieke journalistiek sterker dan in bijvoorbeeld de sportjournalistiek. Want de vraag wie van de twee, Ajax of Feijenoord, het mooiste spel op de mat legt, is, met permissie, van een andere orde dan bijvoorbeeld de vraag welke partij het beste sociale beleid voorstaat en liefst ook uitvoert. Of de vraag hoe partijen met criminaliteit omgaan, hoe met racisme, hoe met de opvang van asielzoekers. Ik vind het een taak van kranten

en dus van de politieke journalistiek in die vraagstukken stelling te nemen, en als ik dat doe speelt daarin uiteraard mijn maatschappelijk engagement een rol. Valt mijn stellingname samen met die, van een politieke partij, het zij zo. Liever een van partijdigheid beschuldigd journalist, dan een journalist zonder maatschappelijk engagement.

Helaas bespeur ik bij kranten steeds meer een neiging om - bij de door mij niet bestreden noodzaak om zo pluriform mogelijk te informeren, dus bijvoorbeeld alle partijen tot hun recht te laten komen - niet al te uitgesproken te zijn als het om het formuleren van een eigen mening aankomt. Er is angst om kleur te bekennen omdat men vreest dat het politiek en maatschappelijk zeer verscheiden lezerspubliek de krant dan partijdigheid zal verwijten.

Kranten worden grijs en verliezen aan functie als zij zich, om het elke lezer naar de zin te maken, laten leiden door de angst om versleten te worden voor links of rechts. De lezer wordt bij het vormen van zijn opinie heus niet het best geholpen door hem alleen een scala van opvattingen en argumenten van anderen voor te leggen, waarachter de krant zich kan verschuilen. Een duidelijke, goed geargumenteerde standpuntbepaling van de krant, die desnoods een aantal lezers provoceert, draagt evenzeer en misschien nog wel beter bij tot opinievorming. Nee, ik wil niet terug naar vroeger tijden, toen alleen al in de toonzetting van commentaren het eigen gelijk overheerste, dat bijna dwingend aan de lezer als het enige juiste werd voorgehouden. Ik pleit voor een eigen mening van kranten naast en tussen andere meningen. Ik pleit voor het afleggen van de angst dat lezers weglopen als de krant een duidelijke eigen mening uitdraagt.

Misschien vraagt de lezer zich af wat deze uitweiding te maken heeft met het onderwerp waaraan ik zojuist was begonnen: de kwaliteit van de politieke journalistiek. Welnu, voor mij is dat duidelijk. Omdat ik vind dat engagement met de democratie, grote betrokkenheid met de betekenis van politiek voor mensen, voorwaarde is voor een kwalitatief hoogstaande politieke journalistiek. In mijn opvatting past daarbij geen cynisme, geen meelopen in de om zich heen grijpende mode dat die politiek toch niets voorstelt, dat politiek per definitie vuil is, dat politici niet deugen, kortom dat samenstel van het 'gesunde Volksempfinden' dat van alle tijden is, maar dat nog nimmer iets goeds heeft voorgebracht en, sterker, voedingsbodem is voor anti-parlementarisme. En wat daaruit is voortgekomen, leert de geschiedenis.

Niet zo lang geleden verweet de Belgische premier Dehaene mijn Brusselse collega's dat zij zich te weinig met nieuws en teveel met informatie bezig houden. Zo op het eerste gehoor een wonderlijk verwijt, daar de essentie van nieuws nu juist is dat het bijdraagt aan het geïnformeerd raken van mensen. Draagt nieuws daartoe niet bij, dan is het geen nieuws. Maar ik dacht de Belgische premier bij nader inzien toch wel te begrijpen. Ik veronderstelde dat hij met het maken van onderscheid tussen nieuws en informatie zijn afkeer tot uitdrukking wilde brengen van a) interpretatieve journalistiek, b) niet-objectieve journalistiek en c) incidentenjournalistiek. Op die driedeling kom ik nog terug.

Eerst naar de vraag wat nieuws is. Nieuws is alles wat gebeurt, gebeurd is of te gebeuren staat, voorzover het nog niet breed bekend is gemaakt. Voor een

journalist komt daar nog bij dat vooral de gebeurtenis, die afwijkt van het normale, het voorspelbare, nieuws is. De journalist kan ook nieuws *maken* door oud nieuws op te warmen of door nieuw nieuws op een bepaalde manier uit te vergroten. Een actueel voorbeeld van het *maken* van nieuws, dat het CDA nog lang zal heugen: voorafgaand aan het CDA-congres van eind januari 1994 maakte partijvoorzitter Van Velzen de parlementaire pers deelgenoot van een belangrijke wijziging van het concept-verkiezingsprogramma. Het CDA koos voor het vier jaar lang bevrozen van alle uitkeringen, dus ook, Van Velzen bevestigde dat, van de AOW. Het is op zichzelf geen nieuws dat, als besloten wordt alle uitkeringen te ontkoppelen, daartoe ook de AOW behoort. Dat is in de afgelopen jaren niet anders geweest. Het nieuwe was dus dat het CDA had besloten *alle* uitkeringen *vier* jaar lang te bevrozen. Niet meer en niet minder. Wat gebeurt er vervolgens? Het NOS-journaal zoekt contact met de overkoepelende organisatie van ouderenbonden - die traditioneel veel CDA-stemmers onder hun leden tellen - en het nieuws is gemaakt: ouderen woedend op CDA. En hoe werkt dat dan journalistiek verder uit? Mijn collega, die de persconferentie van Van Velzen had bijgewoond, nam volgens mij de enig juiste beslissing toen hij in eerste instantie zijn nieuwsverhaal schreef. Hij gooide het op de bevrozing gedurende vier jaar van alle uitkeringen en de AOW. Maar toen via het journaal het geweld van de ouderenbonden uitbrak, oordeelde de eindredactie - evenzeer terecht - dat daarmee een nieuwe maatschappelijke werkelijkheid was geboren en dat dus het evenwichtige verhaal van mijn collega diende te worden herschreven. Dus luidde de aanhef van het verhaal niet dat het CDA had besloten tot vier jaar lang bevrozen maar dat de ouderenbonden in opstand waren gekomen tegen het CDA.

In zijn dissertatie *Op zoek naar Nieuws* hanteert J. Kleinnijenhuis als probleemstelling het begrip 'samenstelling van het nieuws'. Daarmee wordt 'het proces bedoeld waarbij nieuws ontstaat uit allerlei gegevens over allerlei gebeurtenissen, afkomstig van allerlei bronnen via allerlei bewerkingen en toevoegingen of juist via het achterwege blijven daarvan. Samenstelling van nieuws is ondenkbaar zonder journalistieke informatieverwerking, zonder selectie van nieuwsitems en de verwerking daarvan tot kant en klare nieuwsberichten.'

Terug naar de eerste minister der Belgen. Ik veronderstelde dat hij zijn afkeer heeft willen uiten van interpretatieve, niet-objectieve en incidentenjournalistiek. Ik begin met dat laatste. Het is een verwijt dat wij, politieke journalisten, vaak te horen krijgen. Vooral politici verwijten ons te grote aandacht voor het incident ten koste van informatie over werkelijk belangrijke zaken. Ik werp dat verwijt niet helemaal weg. Ik moet toegeven dat met te grote regelmaat verhalen verschijnen die meer over de vorm dan over de inhoud gaan. Ik wil die verhalen overigens niet weg hebben, maar ik zou er wel zeker van willen kunnen zijn dat evenwicht tussen inhoud en vorm in de politieke journalistiek aanwezig blijft. Als wij, politieke journalisten, bijna zonder uitzondering en vaak met een meewarige ondertoon geschreven hebben over de mannetjesmakerij rond Brinkman en diens vertoon van vorm boven inhoud, zouden we dan onszelf ook niet meer op de inhoud moeten concentreren? Tegen politici die ons een te grote aandacht voor het incident verwijten, ben ik wel geneigd te

zeggen: kijk naar jezelf. Want er is onmiskenbaar sprake van een wisselwerking. De aandacht voor het incident tiert welig in het groeiende binnenklimaat van de Tweede Kamer en dat mist zijn uitwerking op de media niet. Zou de Tweede Kamer zich 'veel meer dan nu het geval is' beperken tot de grote lijnen, zou de Tweede Kamer meer dan thans gebruik is het maatschappelijke debat entameren en voeren, de media zouden ook daarop inspelen en het beeld van de Kamer bijstellen dat zij naar buiten uitdragen.

Over de zogenaamde niet-objectieve journalistiek sprak ik al. Een puur objectief mens bestaat niet, dus vindt men dat slag ook niet onder journalisten. Ik ga nog een stapje verder. Objectieve berichtgeving bestaat niet. Filosofen kunnen ons zelfs uitleggen er geen eenduidige waarheid bestaat. De journalist moet selecteren uit het elke dag weer te grote aanbod van nieuws uit vele verscheidene bronnen. De journalist moet volgens de definitie van Kleinnijenhuis het nieuws samenstellen. Daarbij ontkomt hij niet aan het groeperen van de feiten. Hij moet de feiten ordenen met behulp van zijn vak-kennis en rekening houdend met de gebleken of veronderstelde belangstelling van de lezer. Hij bevindt zich in een voortdurend afwegingsproces; vakkennis en integriteit vormen daarin zijn bakens. En heel prozaïsch, maar het is niet anders, de beschikbare ruimte. Ik kan me best indenken dat politici met het resultaat van zo'n afwegingsproces niet steeds tevreden zijn. Ieder waant zijn eigen uil een valk te zijn. Wat hij of zij in het debat te berde bracht, dat was toch wel heel belangrijk. En waarom staat dat dan niet in de krant? Ik kan het proberen uit te leggen, ik kan mijn afweging uit de doeken doen, ik kan - dat is de realiteit, dat is mijn ervaring - bij de politicus de teleurstelling niet wegnemen noch het vermoeden of de zekerheid dat ik òf een slecht vakman òf - erger nog - partijdig ben.

Als laatste punt de interpretatieve journalistiek. Zou ik er een definitie van moeten geven dan zouden daar elementen in zitten van het groeperen van feiten, het doorzichtig maken van onderlinge verbanden tussen feiten, het koppelen van de feitelijke weergave van nieuwe feiten aan oude feiten en te verwachten gebeurtenissen, het vergaren van reacties op feiten, het uitleggen van de bedoeling achter feiten (en daarbij ook, uiterst noodzakelijk gezien het veelvuldig gebruik van jargon en mistige taal door politici, het vertalen van hun woorden en bedoelingen voor een breed publiek).

En ook het resultaat van dat handwerk zal de politicus lang niet altijd bekoren. Net zoals de Belgische premier zullen ook Nederlandse politici niet altijd hun ergernis over 'de pers' kunnen onderdrukken. Die ergernis kan terecht zijn als we er naast zitten, wij ons door vooringenomenheid hebben laten leiden, de feiten door ze te vermengen met commentaar verdonkeremaand hebben of gewoon fouten hebben gemaakt. Want niets is onmogelijk, ook de vakman maakt fouten. Die ergernis kan ook overtrokken zijn als de politicus zich het zicht op de meervormige werkelijkheid heeft laten ontnemen door fixatie op de eigen werkelijkheid. Als hij werkelijk is gaan geloven dat zijn kijk op de feiten objectief is en dat iedereen die de feiten anders waarneemt, kwaadwillend is. Politici moeten begrijpen - en begrijpen dat meestal ook wel - dat wij niet voor hun belangen schrijven, maar in het belang van het publiek. Want een democratie werkt alleen als het volk, om wiens belangen het allemaal moet

gaan, goed geïnformeerd is. Politici moeten ook begrijpen dat wij journalisten er niet zijn om hun populariteit bij het volk te vestigen, te handhaven dan wel te vergroten. Dat te doen is hun eigen zaak. Hoe ze het doen, daarover schrijven wij weer.

Als de politici door hun doen en laten een kloof doen ontstaan tussen kiezer en gekozenen, kan men de journalistiek niet verwijten dat ze die kloof niet overbrugt. Overigens leren verscheidene politicologen mij dat niet de belangstelling voor politiek afneemt, maar de ontevredenheid over de politiek toeneemt. (On)tevredenheid als een aspect van belangstelling. Die ontevredenheid is er ook bij journalisten; ze groeit ook bij hen naarmate de politiek meer gebrek aan elan, hartstocht en idealisme vertoont, hoe langer hoe meer gefixeerd raakt op geld, keuzes ontloopt of onduidelijke keuzes maakt, het compromis, in ons coalitieland bijna voorwaardelijk om politiek te kunnen bedrijven, in achterkamertjes uitbroedt, aan het streven naar consensus meer aandacht geeft dan aan het helder maken van politieke tegenstellingen. Als daarenboven politici verambtelijken en onderling uitwisselbaar worden, kan ook de journalist geen kleur meer geven aan het politieke bedrijf. Wat hem dan rest is, met de politici, de vlucht in het incident of - en dat is mijn voorkeur - het consequent kritisch blijven volgen en aan de kaak stellen van deze verkeerde ontwikkelingen.

Zal dat invloed hebben? Heeft de politieke journalistiek invloed op politici, op burgers? Dat er van invloed sprake is, is zonneklaar. Maar, zo zei ik al in het begin, er is in elk geval te weinig onderzoek naar gedaan om de mate van invloed op gedragingen en opvattingen van mensen te kunnen vaststellen. De staatsrechtgeleerde Buys zei al aan het einde van de vorige eeuw: 'De pers maakt niet de publieke opinie, maar zij maakt dat er een is.' De wetenschap is teruggekomen van de opvatting dat de pers een grote invloed heeft op het publieke denken en daaruit voortvloeiend gedrag. De Amerikaan Berelson vindt het niet verstandig verder te gaan dan de stelling dat boodschappen over bepaalde zaken, onder de aandacht gebracht van bepaalde mensen, onder bepaalde omstandigheden bepaalde effecten teweeg brengen. Wel wordt over het algemeen aangenomen dat de media in staat zijn te bepalen waarover mensen denken, niet hoe zij moeten denken. Dat noemt men de 'agenda-setting' functie van de media. Iedere journalist die de Tweede Kamer als zijn werkterrein heeft, weet uit ervaring dat het ook zo werkt in verhouding tot politici. Tientallen debatten die in de Kamer worden gevoerd, honderden mondelinge of schriftelijke vragen berusten op perspublicaties. Onder meer daarin krijgt gestalte wat Cramer in zijn dissertatie noemt de wisselwerking die zich in een democratische samenleving in de openbaarheid voornamelijk door tussenkomst van de pers voltrekt tussen bestuur (politiek) en burger. Die wisselwerking kan zich met steeds variërende intensiteit manifesteren. Maar of de politiek, het bestuur, de overheid zich nu mag verheugen in groot, matig of gering aanzien en vertrouwen, het neemt het bestaan van die wisselwerking en dus wederzijdse beïnvloeding niet weg. De politieke journalistiek speelt daarin zijn eigen, in een democratie niet weg te denken, rol. Een democratie zonder media is niet wel denkbaar. Journalisten vervullen de functie van intermediair

tussen burger en bestuur, tussen burger en politiek. Dat maakt politici in zekere zin afhankelijk van journalisten en omgekeerd.

Afhankelijk in de zin van elkaar nodig hebben, op elkaar aangewezen zijn. Daar is niets mis mee, mits het niet leidt tot verkleving, de term die collega Van Wijnen gebruikte toen hij politiek Den Haag voor gezien hield. Op de mogelijkheid van verkleving moet de journalist altijd bedacht zijn. Zijn afweermechanismen moet hij altijd bij de hand hebben. Blokker benoemde ze: kennis van zaken, onderscheidend vermogen, intelligentie. Ik voeg eraan toe: onafhankelijkheid van geest en de les van de geschiedenis op zak dat het vrije woord noodzakelijk is om een fatsoenlijke samenleving in stand te houden. Dus zeg ik: journalisten laat je niet ringeloren, maar ook: ringeloor jezelf niet door je onafhankelijkheid op het spel te zetten.

Goede contacten met politici zijn noodzakelijk en hoeven die onafhankelijkheid niet in de weg te staan. Ze zijn noodzakelijk om zelf goed geïnformeerd te blijven zodat je met voldoende kennis van zaken informatie aan de lezer kunt overdragen. Een voormalig parlementair verslaggever van de *NRC*, André Luyendijk, hield er een geheel andere mening op na. 'Met die lui praat je niet, je schrijft erover', mocht hij graag verkondigen. Die houding leverde in zijn geval soms mooi leesbare, columnachtige verhalen op. Die moeten er ook zijn; ze vormen het zout in de pap en bieden het noodzakelijke tegenwicht aan de taaie kost, die vaak niet te vermijden is, wil men de politiek niet verlagen tot het niveau van 'infotainment'.

Goede contacten moeten overigens niet verward worden met het tegenover politici aannemen van een houding van: voor wat hoort wat; als jij mijn rug krabt, krab ik de jouwe. Dat brengt de onafhankelijkheid in gevaar. Politici die bij de geringste kritiek al moord en brand schreeuwen of onmiddellijk roepen dat aan hun integriteit wordt geraakt, deugen of niet voor hun vak of spelen het doorzichtige spelletje van de underdog. Een beetje politicus heeft dat niet nodig en handelt ook niet zo.

Ik ben in mijn langdurige loopbaan maar zelden een politicus tegengekomen die, nadat hij in de media forse kritiek had gekregen, de contacten met de pers uit de weg ging. Politici weten maar al te goed dat zij de pers nodig hebben om politiek in leven te blijven. Het PvdA-kamerlid Wim Meijer zei in 1986 al dat het voor een politicus essentiëler is om regelmatig in de picture te komen dan hard te werken en altijd beschikbaar te zijn, hoewel hij die twee laatste eigenschappen beslist niet onbelangrijk vond. Veel politici weten dat het zo werkt en journalisten behoren dat te weten en dus op hun hoede te zijn. Wie zich niet elke dag weer realiseert dat hij gemanipuleerd kan worden, trapt binnen de kortste keren in de manipulatie-handigheid waarover vele politici beschikken.

Het allerbelangrijkste in contacten met politici is het wederzijds vertrouwen, dat - en dat lijkt een beetje in tegenspraak daarmee - bij de journalist altijd gemengd moet zijn met een grondhouding van wantrouwen. De journalist moet er bij wijze van spreken blind van uit kunnen gaan dat hij niet gebruikt, niet besodemieterd wordt; de politicus die dit vertrouwen waard is gebleken - en niet eerder - moet erop kunnen rekenen dat de journalist hem als bron van vertrouwelijke informatie beschermt. Inbreuk op deze vertrouwensregel - van

welke kant dan ook - brengt moeilijk te herstellen schade teweeg. Of de journalist is onbetrouwbaar gebleken - en dat brengt het risico met zich dat voor hem de informatiebron opdroogt; of de politicus staat als onbetrouwbaar te boek en dat zal hem bij voorkomende gelegenheden, als het even kan publiekelijk, door de journalist met wie hij zijn contacten heeft verspeeld, worden nagedragen. Wederzijdse 'fairness' behoort de contacten tussen politici en politieke journalisten te beheersen. Ik wil echter de praktijk niet idealiseren; er wordt aan beide kanten regelmatig tegen dat uitgangspunt gezondigd en de overheersende habitus van de politieke journalist tegenover de politicus als soort moet toch zijn: wantrouwen tenzij in individuele gevallen vertrouwen kan worden geschonken.

Anne Vondeling zei dat pers en politici bij elkaar horen als stekker en stopcontact. U zult van mij begrepen hebben dat ik dat een houdbare karakteristiek vind. Maar Vondeling heeft ons met een raadseltje laten zitten. Wie is de stekker, wie het stopcontact? Een stopcontact op zich maakt zijn functie niet waar. Een stekker zonder stopcontact brengt niets teweeg. Maar er is nog iets. Wie alleen maar een stekker in het stopcontact steekt, brengt nog niet iets zichtbaars teweeg. Pas de stekker die verbonden is met een lichtpunt en die dan in het stopcontact wordt gestoken maakt het functioneren van beide duidelijk. Ik kies er daarom voor de politici als het stopcontact, de politieke journalistiek als de stekker te karakteriseren. Nog afgezien van het feit dat ik, in deze trant door fantaserend, kan uitkomen op een nog niets eens zo gekke aanduiding van de functie van de pers: het doen en laten van politici in het licht zetten.

De lezer laat ik graag achter met een ander raadseltje: wat nu als stekker en stopcontact kortsluiting veroorzaken?